

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
Történelemtudományi Doktori Iskola

Sztancs Gábor

**Keleti Szlovákság, Kassa és a Szepesség 1918 őszén.
Északkelet-Magyarország kormányzati és regionális megközelítésben**

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezető:

Dr. habil. Szarka László egyetemi docens

Eger, 2021

I. Az értekezés tárgya

Értekezésemben az északkelet-magyarországi Sáros, Szepes és Abaúj-Torna vármegyékben élő „keleti szlovák” (szlovják) népcsoport nyelvi-kulturális és politikai identitását, a hungarofil törekvések körükben való megjelenését és az 1918-as impériumváltás hónapjaiban kiéleződött identitáspolitikai küzdelmeket vizsgálom. Bemutatom azt is, miként reagált a magyar állam felbomlásának hónapjaiban a Károlyi-kormány Nemzetiségi Minisztériuma, s a tárcát kiépítő „tárca nélküli” miniszter, Jászi Oszkár azokra az etnoregionális mozgalmakra, amelyek a történeti magyar államkeretek között képzeltek el jövőjüket.

Az kettős fókusz révén közelítem meg tehát az 1918. őszi impériumváltás kassai, eperjesi, késmárki eseményeit, alternatíváit. Egyrészt a katolikus, kisebb részben görögkatolikus vallású – a szomszédos ruszin (rutén) nemzetiségéhez hasonló, szlovák nyelvjárást beszélő – szlovjások mozgalmát, annak kialakulását, magyarrá lett értelmiségi vezetőik hungarofil orientációját, valamint a csehszlovák államalapítással szembehelyezkedő parciális, kistérségi önrendelkezési törekvéseiket. Másrészt nyomon követem Jászi Oszkárnak a nemzetiségi kérdéstről kifejtett nézeteinek fejlődését, s azok hatását a sárosi, a szepességi és az Abaúj-tornai viszonyokra. Ezen két szál eseményei 1918 őszén több ponton is összeértek, amikor a Wilson-i nemzeti önrendelkezési elv minden érintett által másként elképzelt megvalósításában reménykedtek a közép-európai győztesek és a vesztesek.

Számba veszem a dualizmuskori szlovják és a szepességi cipszer törekvések nyelvi-kulturális elemeinek, illetve azok hiányának kérdéseit. A fő vizsgálati szempont, hogy ezek mennyire voltak összeegyeztethetőek a Károlyi-kormány békekonferenciára való felkészülése jegyében megfogalmazott nemzetiségi provizóriumpolitikájával, illetve a Jászi által a túlzó csehszlovák, román területi igényeket ellensúlyozni képes, az ország tényleges nemzetiségi adottságaira támaszkodó „belső önrendelkezést”, illetve népszavazást vizionáló kármentő terveivel.

Témaválasztásom indoka, hogy a fenti kérdések a magyar történetírásban ritkán merültek fel, a korábbi munkák többsége leegyszerűsítő képet nyújt. Az 1918. évi összeomlás, illetve a trianoni békeszerződés századik évfordulója ráirányította a figyelmet a jórészt Sáros megyére jellemző keleti szlovák (a korabeli magyar nyelvhasználatban: „keleti tót”) identitás kérdésére, és különösen az 1918–1919-es összefüggésekre. Ugyanezt elmondhatjuk az 1918-as impériumváltás szepességi és kassai vonatkozásairól is.

A modern szlovák nemzetépítő nacionalizmus születésének időszakában a mozgalom északnyugat-magyarországi központjaiban – Turócszentmártonban, Rózsahegyen, Vágújhelyen vagy éppen Zólyomban és Besztercebányán – csekély figyelmet szenteltek ezeknek az északkeleti vármegyéknek. Aligha véletlen, hogy a szlovák paraszti túlsúlyú társadalom mozgósításában leginkább elkötelezett Milan Hodža például „szlovák Macedónia”-ként, bizonytalan identitású térként emlegette ezt a régiót. A század elején felerősödött cseh-szlovák egységmozgalom híre pedig legfeljebb a hazatérő amerikások körében, illetve az első világháború előtti időszakban jelent meg ezekben a szlovák megyékben.

Jórészt ez volt az oka annak, hogy a magyarosítást zászlajukra tűző hazafias társadalmi, közművelődési egyesületek – a magyar kormányok hathatós támogatásával – a helyi, regionális nyelvjárást felhasználva, éppen ebben a három megyében próbálták meg részben önálló, magyarbarát szlovák identitást kialakítani a századfordulót követő időszakban.

Felmerül a kérdés, hogy sárosi dialektust önállósítani próbáló, jórészt már elmagyarosodott lokális szlovák elit mennyire gondolta „természetes” folyamatnak elkülönülő etnoregionális identitásuk létrejöttét? Mint ahogy azt is érdemes alaposan megvizsgálni, mennyiben járult hozzá a vármegye társadalmi egyesületeinek tevékenysége ahhoz, hogy ezt a sajátos – a ruszin és a szlovák nyelv között elhelyezkedő, a két nyelvet mintegy összekötő – nyelvjárást felhasználva, el- és leválassza a „keleti szlovákságot” a Štúréc által rögzített irodalmi szlovák nyelvváltozatról. Felismerték, hogy ha befolyásolni szeretnék a szlovákságot, azt a sajtón keresztül tudják megtenni. Kérdés, hogy például mennyire volt olvasott a keleti szlovák dialektusban íródott *Naša Zastava*, és képes volt-e komoly hatást kifejteni ebben a régióban.

Az értekezés másik elemzési síkján Jászi Oszkár nemzetiségi politikáját vizsgálom. Jászi, aki a 20. század elején kibontakozott progresszív magyar értelmiség egyik vezéralakja volt, hamar felismerte, hogy a nemzetiségi kérdés a történelmi Magyarország Achilles-sarkává vált. A múltban és napjainkban újra sokszor érte, éri Jászit az a vád, hogy munkásságával hozzájárult a történelmi Magyarország felbomlásához. Olvasatomban sokkal inkább arról van szó, s ezt szeretném munkámban is bizonyítani, hogy a dualista rendszer mellett elkötelezett, az ország nemzetiségi problémáinak súlyát jól érzékelő Tisza Istvánhoz hasonlóan, bár egészen más elvi, elméleti politikai bázison, Jászi is tisztában volt a soknemzetiségű országot feszítő ellentétekkel. Az első világháború utolsó évében a konfliktust lezáró békeszerződések alakulásától függővé vált Magyarországon a Károlyi-kormány azonban jóval szűkebb mozgástérrel rendelkezett, mint a háború előtti vagy akár a háború alatti Tisza-adminisztráció.

A nemzetiségekkel folytatott tárgyalások kudarc ellenére Jászi végig kitartott az önrendelkezés – általa egyedül demokratikusnak tartott – alternatívája, a népszavazás elve mellett, amelyet később a békekonferenciára való felkészülés legfontosabb elemének szánt, és amelyre majd Apponyi Albert is építkezett beszédében.

Dvorčák (Dvortsák) Viktor és az eperjesi magyarbarát, jórészt már elmagyarosodott szlovják elit 1918 őszén megpróbálta az addigi keleti szlovák hazafias, kulturális-asszimilációs mozgalmat regionális politikai mozgalomként átértelmezni. Dvorčáknak az idő rövidege ellenére sikerült politikai mozgalmat létrehoznia és igyekezett bekapcsolódni a történelmi magyar állam területi integritásának megőrzésére tett erőfeszítésekbe. Felmerül a kérdés, hogy a mozgalom mögött állt-e lényeges társadalmi támogatottság, vagy csak a helyi elitek pozíciómentési kísérlete volt?

Maga a mozgalom eljutott az „önálló keleti-tót köztársaság” létrehozásáig, és megnyilatkozásaiban a Wilson-i ideára hivatkoztak. Vajon miért gondolták életképesnek ezt az 1918 decemberében pár napig dokumentálható „kérésállamot” – ha annak lehet egyáltalán tekinteni – és meddig jutottak megszervezésében? Az északkelet-magyarországi régió belül – a Keleti Tót Népköztársaság létrehozásának körülményeit vizsgálva – hasznosnak és fontosnak tartottam megvizsgálni a régió másik integritáspárti kísérletét, a hungarofil szepesi értelmiségi csoportja által „kikiáltott” Cipszer Köztársaságot. Arra kerestem a választ, hogy a két „állam” létrehozásába milyen hasonlóságok és különbségek voltak megfigyelhetők. Mennyiben volt más a főhatalomváltás Szepes vármegyében, mint Sárosban, illetve Abaúj-Torna vármegyében, ahol Kassa helyzete, sorsa magyar szempontból kezdettől fogva országos jelentőségű kulcskérdésként merült fel?

Kassa részlegesen a keleti szlovákok 1918-as történetéhez is kapcsolódik. A város 1918–1920-as eseményeivel a centenárium kapcsán a szlovák és a magyar történetírás is intenzíven foglalkozott, és azt vizsgálta, hogyan élte meg Kassa vezetése és lakossága a történelmi magyar állam felbomlását, illetve a csehszlovák katonai megszállást. Értekezésemben külön hangsúlyt fektettem a város kormánybiztosának, Molnár Miklósnak a tevékenységére, aki a város háború utáni életének újraindításában meghatározó szerepet töltött be. Az általam vázolt elemzési keretek közt maradván főleg azt vizsgáltam, miként próbált Molnár Miklós megfelelni a nemzetközi, nagyhatalmi és katonai döntések alapján Csehszlovákiához kerülő város élén a Budapesten megfogalmazott magyar igényeknek, elvárásoknak, s hogyan viszonyult a magyar integritás eszméjét támogató keleti szlovák mozgalomhoz. Látva az egyre reménytelenebb eseményeket, hogyan készítette fel a várost és lakosságát a csehszlovák megszállásra? Milyen intézkedéseket és tárgyalásokat folytatott a magyar kormánnyal, illetve

a megszálló csehszlovák csapatok parancsnokával? Tevékenységének elemzésével vajon választ kaphatunk a nagy kérdésre, hogyan lett a magyar Kassából csehszlovák Košice?

II. A kutatás forrásai

Az értekezés három nagyobb forrástípusra épít. A keleti szlovákság dokumentumai több levéltárban találhatóak meg. A kutatás során azzal kellett szembesülnöm, hogy az eleve töredékes forrásanyag mennyisége eléggé korlátozott. Először az Eperjesi Állami Levéltárban (Štátny archív v Prešove) végeztem módszeres kutatásokat. Itt főleg az eperjesi Széchenyi Kör és a Sárosvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület iratanyagát néztem át. Ez a két fond lehetőséget biztosított arra, hogy rálátást kapjak a keleti szlovák identitást felkaroló magyar társadalmi egyesületek tevékenységére és történetére. Ezeken kívül átnéztem Sáros vármegye főispáni és alispáni iratait az 1906–1918-as időszakra terjedően. Ezek a fondok azonban csak csekély mértékben tartalmaztak számomra releváns iratanyagokat.

A Szepességgel kapcsolatos vizsgálódásaimat a Lőcsén és Szepesbélán található levéltárakban végeztem el. Lőcsén az állami levéltárban átnéztem az alispáni fondok közül az adminisztrációra vonatkozót. Ez tartalmazta a legtöbb iratot az 1918-as eseményekkel kapcsolatosan. Szepesbélán Késmárk város jegyzőkönyvét néztem át.

Kassán is folytattam kutatásokat, mégpedig mind az állami, mind a városi levéltárban. Itt is az alispáni iratok és a városi jegyzőkönyvek kerültek átnézésére. Az 1918-as impériumváltással kapcsolatos dokumentumok voltak azok, amelyek az értekezés szempontjából fontosak voltak.

Magyarországi kutatásaim elsősorban az állami szervek iratanyagát őrző Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának fondjaira fókuszáltak. Jászi Oszkár minisztersége kapcsán megkerülhetetlen volt a Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési joga előkészítésével megbízott tárca nélküli minisztérium iratanyaga. A keleti szlovákokhoz kapcsolódóan az 1918-as és az 1919-es felvidéki irategyüttes jóval több iratot őrzött meg, mint a szlovákiai levéltárak. Itt találtam meg a keleti szlovákok memorandumát és 1918 őszéhez kapcsolódó fontosabb események leírását. Ezenkívül kutattam még a Miniszterelnökség központilag iktatott iratanyagában és természetesen a minisztertanácsi jegyzőkönyveket is alaposan végignéztem. Utóbbiak fontos adalékokkal szolgáltak arra nézve, hogy a Károlyi-kormány tagjai között milyen nézetkülönbségek támadtak Jászi Oszkárnak a szlovákokkal folytatott tárgyalásai kapcsán.

A levéltári források hiányosságait, illetve a hiányzó részletek kitöltését és megértését segítette elő a korabeli sajtó tanulmányozása. Ezért nagyban támaszkodtam a korabeli magyar, német és szlovák nyelvű lapokra is. Megemlítendő, hogy Jászi miniszteri nyilatkozatai, a tevékenységével kapcsolatos beszámolók főként a *Világ* hasábjain és *Husadik Század*-ban jelentek meg. A Dvorčák-féle mozgalomra pedig az *Eperjesi Lapok* és a saját lapjuk, a *Naša Zastava* tartalmazza a legtöbb korabeli információt, reflexiót. A felvidéki 1918–1919-es eseményekre vonatkozóan több sajtótermék közül is választhattam: a lapoknak köszönhetően rekonstruálni lehetett Kassa városi közgyűlésének eseményeit. Főleg a *Kassai Munkás*, a *Felsőmagyarország* és a *Kassai Hírlap* bizonyult fontos sajtóforrásnak. Szepes vármegyéhez kapcsolódóan az ottani magyar és német sajtótermékeket egyaránt felhasználtam: ezek a *Szepesi Hírlap*, a *Szepesi Lapok* és a *Karpathen-Post*.

III. Az értekezés főbb eredményei

Az északkelet-magyarországi vármegyék keleti szlovák nyelvjárása alapján megszerveződött társadalmi életen keresztül azt vizsgáltam, mennyire volt meghatározó a magyar (hungarofil) politikai és értelmiségi elitjének közösségformáló szerepe. A Dvortsák Győző (Viktor Dvorčák) körül szerveződő helyi elmagyarosodott szlovák elit kormányzati támogatással megpróbált ebben a kevert nemzetiségű etnikai régióban, kihasználva a sajátos nyelvjárást és a szlovák nemzeti mozgalommal való kapcsolatok hiányát, saját nemzeti identitást kialakítani és magyarbarát mozgalmat indítani. Mindezt annak érdekében, hogy az erőteljes amerikai kivándorlással is számolva, a szlovák nyelvjárást beszélőket a magyar hazafiság megerősítésével a magyar asszimiláció útjára terelje.

A másik elemzési szempont a dualista Monarchiából kiszakadó soknemzetiségű Magyar Királyság 1918 őszi összeomlásának, a Károlyi-kormány nemzetiségi régiók leválásával kapcsolatos politikájának, azon belül Jászi Oszkár miniszteri ténykedésének a vizsgálata. Végigkövetem Jászi elméleti munkásságában a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos gondolati fejlődését, a lehetséges megoldásokról kidolgozott elképzeléseit. Ragaszkodott a területi integritás elvéhez, noha minisztersége idején egyértelműen szembesült a ténnyel, hogy a történeti ország integritása nem lesz megmenthető.

A világháborús vereség új politikai keretet teremtett, amelyet kezdetben ideiglenesnek, megoldhatónak fogtak fel a magyar politikai elit tagjai. Ez határozta meg a Dvorčák-féle mozgalom lehetőségeit, Molnár Miklós kassai kormánybiztos és a szepességi cipszerek mozgásterét, elérhető céljait. Belső önrendelkezés és a történelmi, multietnikus magyar állam területi integritásának védelme révén találkozott Jászi kantonterve és a térség ekkor kibontakozott parciális etnoregionális politikai mozgalma.

Jászi jól tudta, hogy ezek az északkelet-magyarországi etnoregionális mozgalmak önmagukban súlytalanok. Társadalmi bázisuk gyenge volt. Sáros, Szepes megyékben egyaránt a jórészt elveszőfélben lévő pozícióikat féltő gentry mozgalomról volt szó, amely csak az adott történelmi pillanatot próbálta kihasználni életformája, vagyona, befolyása megmentésére. Ugyanakkor Kassát és Molnár Miklós kormánybiztos tevékenységét Budapesten is elismerték, de kénytelenek voltak szembesülni a felbomlás előtt álló magyar nemzetállam hiányosságaival és gyengeségével.

Konkrét adatokkal is igyekeztem alátámasztani, hogy a két város, Kassa és Eperjes a 20. század elején és nagyrészt már azt megelőzően is nyelvileg és vallásilag sokszínű társadalmi közeg volt, egyik sem volt tekinthető kizárólag magyar vagy szlovák városnak. A dicsőséges

magyar történeti múlttal rendelkező városok sorsát is épp úgy a nagyhatalmi döntések határozták meg, mint – Bibó kifejezésével szólva – a poros falvakét. Paradox módon ez a multietnikus közeg, a vármegyei nemzetiségek sokféle kontaktusa alkalmasnak bizonyult arra, hogy Sárosban, a Szepességben és Kassán kialakulhatott a szlovákságnak, illetve a cipszereknek az a sajátos etnoregionális identitása, amely a nagyhatalmi döntésekkel szemben megpróbálta saját különállását ideig-óráig fenntartani, megőrizni.

Elmondhatjuk, hogy a dualizmus kori helytörténeti kutatásokba és a történettudományi önreprezentációba a maga keretein belül a vizsgált régió vármegyéi igyekeztek bekapcsolódni. Ezzel párhuzamosan a 20. század eleji sárosi, szepesi és a kassai magyar értelmiség a vármegyék nyelvi egyediségére, vagyis a többnyelvűsége, illetve a keleti szlovák nyelvjárásra alapozva önálló, az északnyugat-magyarországi szlovák megyékétől eltérő identitást próbált meggyökereztetni a vármegyék szlovák ajkú lakosaiban.

A vármegyei kezdeményezésként létrejövő eperjesi Széchenyi Kör részben az eperjesi soknyelvűség tradícióit ápolta, másrészt viszont a Tisza Kálmán-i időszakban elkezdődött asszimilációs politika magyarosodást elősegítő törekvéseit is szolgálni próbálta. Mindazonáltal a Kör komoly munkát fejtett ki a városi polgárság és a vidéki paraszti népesség körében a magyar nyelvű kulturális és szellemi fejlődés elősegítésében, a magyar nyelvű könyvek és folyóiratok biztosításával, felolvasásokkal, zenei és költészeti estek tartásával.

Az Amerikai Egyesült Államokból hazatérő szlovákság a kinti egyesületi, politikai tapasztalatait kamatoztatva, igyekezett otthon is bekapcsolódni a szlovák nemzeti mozgalomba. Egyre inkább azonosult annak céljaival, az egységes szlovák nemzettudat kiépítésével. Mindez válaszreakcióra készítette a vármegyék magyar vezetőit. Ilyen ellenakció volt többek között a Sáros Vármegyei Közművelődési Egyesület megalapítása. Az egyesület legfőbb célja a Milan Hodža által Budapesten kiadott élesen ellenzéki *Slovenský týždenník* ellensúlyozása és egy hazafias szellemben, keleti szlovák nyelven készülő hetilap megjelentetése volt. A *Naša Zastava* megtervezése és kiadása a vármegye főispánjának a bábáskodásával valósult meg, terjesztésére főleg azokban járásokban fektettek nagyobb súlyt, amelyekben az ellenzéki szlovák lapok előfizetői nagyobb számban éltek.

A Sáros megyei és eperjesi központból elindított „keleti tót” politikai akció 1907–1917 között élvezte a régió másik három vármegyéje (Szepes, Abauj, Zemplén) és a központi magyar kormányzat támogatását. Az első világháborút követő impériumváltás során a társadalmi egyesületek közül csak a Széchenyi Kör működhetett tovább. Ennek okait abban kell keresnünk, hogy míg a Széchenyi Kört teljes mértékben a vármegye társadalma hozta létre és az szervesen segítette fejlődését nemzetiségtől függetlenül, az asszimilációs szándéktól

eltekintve még a helyi szlovákság számára is pozitív volt. A Sárosvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület viszont erős magyarosító szándékkal és tisztán politikai célzattal jött létre a szlovák nemzeti mozgalom megosztása és ellensúlyozása érdekében.

A magyar nemzetiségi politika mindazonáltal a századfordulótól kezdve felismerte, hogy a magyarországi etnikai régiókra támaszkodó nemzetiségi mozgalmakkal szemben nem lehet csak negatív lépésekkel, tiltásokkal, magyarosító politikával fellépni, s ezért a regionális agrártámogatási akciókkal is megpróbálta korlátozni, befolyásolni a nemzetiségi mozgalmak térnyerését.

A háború végén széles körben terjedt el a wilsonizmusként emlegetett béketerv fontos részét alkotó nemzeti önrendelkezési eszme. A vesztesek, köztük a magyar politikai elit egésze – Tiszától Károlyiig, sőt Kun Bélaig – úgy gondolta, hogy ez az idea rájuk is vonatkozik, a békekonferencián majd kifejtetik nézeteiket és rájuk is alkalmazni fogják az önrendelkezés elvét. 1918 őszén a tömegek békevágyában és a győztes nagyhatalmak rendteremtő akarnokságában ott parázslott a bosszú érzése és a kíméletlen büntetés rövidlátó elképzelése.

A koalíciós kormány idején zsákutcába jutott magyarosító, negativisztikus nemzetiségpolitika kritikájában Tisza és a korszak kétségkívül egyik legjobb nemzetiségpolitikai elemzője Jászi Oszkár többé-kevésbé azonos álláspontra jutott. A különbségek köztük nem az ország integritását, hanem a nemzetiségekkel való fokozott együttműködés módját, célját érintették.

1918 őszén a Monarchia darabjaira hullott. Az 1918 végén a háborús vereséggel és a dualizmus megszűnésével (kölcsonös felmondásával) teljesen új helyzet alakult ki. Az őszi forradalom után kinevezett Károlyi-kormány megoldhatatlannak bizonyult helyzetben találta magát mind belpolitikailag, mind külpolitikailag, főként úgy, hogy a frissen létrejött független magyar államot a győztesek nem ismerték el. A kormány nemzetiségi minisztere megpróbált gyorsan és határozottan olyan országmentő programot kidolgozni, amely alkalmas lehetett volna lelassítani, mérsékelni az összeomlás folyamatát, s elvben egy távlati közép-európai együttműködésnek is letehetette volna az alapjait.

A nemzetiségekkel folytatott tárgyalások során Jászi személye volt a garanciája egy esetleges sikeres megegyezésnek. Jászi mindvégig a területi integritást, a gazdasági és társadalmi egységet tartotta szem előtt. Sohasem merült fel benne, hogy a nemzetiségeknek felkínált provizórikus megoldással átengedje idegen hatalmaknak az impériumot. Úgy vélekedett, hogy terveit csak átmeneti jellegűek, majd a békekonferencián a közös megegyezéseket fel tudják mutatni, a vitás esetekben pedig alkalmazhatják a plebiszcitumot,

azaz a népszavazást. Jászi a Wilson-i önrendelkezést úgy értelmezte, hogy az az integritás mellett biztosítja a legtöbb jogot a nemzetiségek számára.

A csehszlovák államalapítás hatását Magyarországra nézve sem Tisza („krajcáros komédia”), sem Jászi (belső önrendelkezés kantonizálás formájában) nem ismerte fel. A csehszlovák állam nagyhatalmak általi elismerése nyomán előállt helyzetben előbb arra törekedett, hogy a szlovák nemzeti tanáccsal, majd a prágai kormány képviselőivel méltányos etnikai alapú elhatárolásra kerüljön sor, de a belgrádi fegyverszüneti egyezmény párizsi érvénytelenítése után ennek sem maradt semmi realitása, a békekonferenciára szóló meghívásban, a demokratikus békekonferenciában reménykedő Károlyi-kormány lemondott a november eleji felvidéki katonai ellenállás folytatásáról. Ebben a helyzetben az északkelet-magyarországi parciális magyarbarát etnoregionális mozgalmak kormányzati felkarolása is csak tovább fokozták volna az antant által támogatott és irányított csehszlovák katonai akciók területi céljait.

A keleti szlovák mozgalom 1918 őszén részben a helyi, szlovák regionális identitásra építkezve jelentkezett. Dvorčákék ezeket a gyökereket kívánták felhasználni a szlovjások önálló nemzeti mozgalommá való összekovácsolására a történeti magyar állam szempontjából kritikus novemberi hónapokban. Mint láthattuk, a kezdeményezés Eperjesen indult meg, de Kassán érte a tetőpontra. Kassa városának a régióban betöltött szerepe még ekkor is megkérdőjelezhetetlen volt.

A keleti szlovákokat a Károlyi-kormány nemzetiségi minisztere nem tekintette komoly tárgyalófélnek, a Keleti Szlovák Köztársaságot pedig elhibázott mozgalomnak tartotta. Vezetőiben a régi hatalom továbbéltetőit látta és nem tekintette őket az új, népi és helyi akarat demokratikus képviselőinek. Azzal, hogy a keleti szlovjások nevében Dvorčákék kikiáltották a senki által nem regisztrált és nem elismert „államukat”, valójában még inkább felgyorsították a térség csehszlovák katonai megszállását.

A szepesi cipszerek önrendelkezése 1918 őszén részben a helyi németiség, illetve magyarság (asszimilálódott zsidóság) identitására építkezve jelentkezett. A csehszlovák célok elleni fellépés Késmárkon indult meg, de a vármegye, a rendezett tanácsú városok és a községek is csatlakoztak hozzá. A „Tót Impérium” alá kerüléssel, majd a demarkációs vonal kijelölése révén a magyar kormányzat elvesztette ezeket a területeket, a katonai megtartással nem is próbálkozott.

A magyar kormányzat és köztük Jászi is foglalkozott Szepes és Sáros vármegye rövid életű önrendelkezésével. Jászi Oszkár még december 25-én adott interjút a *Világ*-nak. A németek önrendelkezése esetében is azon az állásponton volt, mint a románokkal és

szlovákokkal folytatott tárgyalásain. Ugyanakkor megjegyezte, hogy németek nem egységes zárt területen laknak, hanem az ország különböző pontjain, ezért meglátása szerint az önrendelkezésük esetében teljesen más irányvonalakat és más szabályokat kell követni. Svájci mintára a német nyelvszigeteknek a legteljesebb autonómiát kellene felajánlani. Az így önkormányzattal felruházott német testületeket a Renner-féle személyi autonómia elképzelés alapján egységes német nemzetgyűlésbe kellene egyesíteni, és képviselők útján Magyarország összes német lakta vidékei a lakosságuk arányában lennének képviselve.¹

Jászi és Károlyi között az együttműködés 1918 októberében és novemberében harmonikus volt. A kormányalakítás előtt Károlyi „conditio sine qua non”-ként határozta meg Jászi miniszterségét. Jászi Károlyi legfőbb tanácsadója volt nemcsak a minisztériumához tartozó nemzetiségi politika ügyeiben, hanem a külpolitikai vonalvezetésben is.

A nemzetiségi ügyek minisztériumának vezetéséről, pontosabban a kormány munkájában való közvetlen részvételéről Jászi először november végén, tehát alig három hetes miniszterség után próbált először lemondani.

A halmozódó kudarcok s velük a Keleti Svájc létrehozásával kapcsolatos kudarcok megviselték. Nem csodálkozhatunk ekkori kétségbeesési rohamain. Garami Ernő visszaemlékezésében azt írja, hogy „*Jászi volt teljesen elkeseredve [...] Nemzetiségi politikája teljesen sikertelennek bizonyult [...] hatalomra jutása következtében ő lett egyszerre felelős mindazoknak a kormányoknak a bűneiért, amelyek ellen [...] harcot folytatott.*”²

Lemondása után érezte, hogy élete fordulóponthoz jutott. 1919. január 19-i keltezésű az a hivatalos levelet, amelyben Károlyi Mihály Jászit saját kérelmére felmenti miniszteri megbízatása alól, s egyben elismerését és köszönetét nyilvánítja „*rendkívüli viszonyok között végzett kitűnő szolgálataiért*”.³

Jászi naplójában leírja, hogy utolsó hivatalos megbeszélésük során (1919. márciusában) az elnök elé terjesztette a béketárgyaláson teendő lépcsőzetes engedmények taktikai elgondolását (dunai konföderáció – szabad kereskedelem a volt magyar területekkel – népszavazás, mint végső kompromisszum). „*Ha az antant ezt nem teljesíti, meg kell tagadni a béke aláírását, a wilsoni elvekre és a világ munkáságára apellálva.*”⁴

Dvorčák Viktor és Bulissa Károly Magyarországra költözött Eperjes és Kassa megszállását követően, ahol Hans Cnobloch osztrák követ jelentése szerint egy új Szlovák

¹ A magyarországi németek önrendelkezési jogáról. *Világ*, 1918. dec. 25. 33.

² Garami Ernő: *Forrongó Magyarország. Emlékezések és tanulmányok*. Pegazus Kiadás, Leipzig–Wien, 1922. 85.

³ Litván György (szerk.): *Károlyi Mihály levelezése*. I. k. 1905–1920. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 392.

⁴ Jászi Oszkár: *Magyar kálvária...* i. m. 94.

Nemzeti Tanácsot alapítottak, melynek nevében csehellenes propagandaanyagokkal árasztották el a Felvidéket.⁵ A már ekkor is állami tisztviselőként dolgozó, illetve az időközben Budapestre érkező, magyarón szlovák értelmiségiekben Károlyi Mihály kormánya, Jászi helyzetértékelése alapján nem látott komoly alternatívát. A Tanácsköztársaság időszakában a nemzetiségekkel való kiegyezési kísérletekben Dvorčákékkal senki sem állt szóba. Maga Dvorčák ideiglenesen Lengyelországba költözött, ahonnan csak a Peidl-kormány bukását követően tért vissza Magyarországra. A hatalomra kerülő Friedrich-kormány a Nemzetiségi Minisztérium élére a német származású Bleyer Jakabot nevezte ki, aki a minisztérium belső struktúráját átalakítva létrehozta a főosztályok rendszerét, ahol minden főosztály egy-egy nemzetiség ügyeiért volt felelős. A gyakorlatban ez a nemzetiségi vezetőkkel való kapcsolattartást és kiegyezésre való törekvést, a folyamatos hírszerzést és sajtószemlét, valamint új törvények és esetleges autonómiakonceptciók kidolgozását jelentette. Bleyer a Tót főosztály megszervezésére és annak vezetésére Szviezsényi Zoltánt kérte fel. Végül a trianoni békeszerződés ratifikálásával a Nemzetiségi Minisztériumot felszámolták Magyarországon.

⁵ Hajdú Tibor – Litván György: Egy elmaradt államfői találkozó dokumentumai. Iratok Károlyi Mihály és Renner osztrák kancellár 1919. március 23-ára tervezett találkozásához. *Századok*, 1983/1. 224–225.

IV. A témához kapcsolódó publikációk

- Kassa helyzete és sora 1918 őszén. In.: Hajdú Anikó (szerk.): Multietnikus világok Közép-Európában, 1867–1944 - Multietnické prostredie v Strednej Európe, 1867 – 1944. Szlovákiai Magyar Fiatalok Tudományos és Kulturális Társulása. 2016. 109-130.
- Dialektus, kontaktusjelenség vagy magyar propaganda? Adatok és értelmezések a keleti szlovák (szlovják) etnikai régióról. Fórum Társadalomtudományi Szemle. 2016. XVIII. évfolyam. 3. szám 57-74.
- Német Közép-Európa és a Dunai Egyesült Államok koncepciója Jászi Oszkár gondolkodásában. A Társadalomtudományi Társaság 1916. évi Mitteleuropa-vitája. Eruditio-Educatio, A Selye János Egyetem Tanárképző Kara tudományos folyóirata. 2016. 4. szám. 45-60.
- Föderalizmus helyett felbomlás. Az Osztrák-Magyar Monarchia nem domináns nemzetjeinek államépítő törekvései az első világháború éveiben. Valóság 2017. 8. szám 50-63.
- „Selbständige Zipser Republik” A szepességi németiség parciális mozgalma 1918 őszén. Fórum Társadalomtudományi Szemle. 2018. XX. évfolyam. 4. szám 21-42.
- Sáros vármegye történelemtudományi önreprezentációja és nemzetiségpolitikai sajtóakciója a 20. század elején. Fórum Társadalomtudományi Szemle. 2020. XXII. évfolyam. 1. szám 27-53.
- Változatok az önrendelkezésre Sáros és Abaúj-Torna vármegyében. Esettanulmány az 1918. végi magyar összeomlás és csehszlovák államalapítás regionális vonzatairól. Fórum Társadalomtudományi Szemle. 2021. XXIII. évfolyam 1. szám 63-96.
- A Jászi-féle nemzetiségi minisztérium 1918 őszén. Fórum Társadalomtudományi Szemle. 2021. XXIII. évfolyam 3. szám 21-42.

Az értekezés témakörében konferencián elhangzott előadások:

- Dr. Szarka Lászlóval közösen: Föderalizmus helyett felbomlás - Az Osztrák-Magyar Monarchia nem domináns nemzeteinek államépítő törekvései az első világháború éveiben. Szegedi Társadalomtudományi Szakkollégium és SZTE BTK Történeti Intézet szervezésében, 1914-2014 Társadalmi törésvonalak a Kárpát-medencében. 2014. november 12. Szeged
- Keleti szlovák kérdés és Kassa városa. Adalékok a Jászi Oszkár vezette Nemzetiségi Minisztérium történetéhez. „Tér-idő-közösség: a felföldi és kárpátaljai magyarság a társadalomtudományok tükrében“ címet viselő konferencia. 2015. január 23-24, Tornaalja.
- Dialektus, kontaktusjelenség vagy magyar propaganda? A keleti szlovák (szlovjak) etnikai tér értelmezése három magyarországi népszámlálás nyelvi adatai alapján Házi konferencia Eger, 2015 május 14.
- Kosice in the autumn of 1918. Modernizációs folyamatok a multietnikus nemzetállamokban. Mentalitás-, társadalom- és művelődéstörténeti megközelítések című konferencia. A kassai Pavol Jozef Šafárik Egyetemen. 2015. május. 20.
- A Károlyi Mihály-féle kormányválság kezelési kísérletei. Trauma és válság című nemzetközi konferencia Eszterházy Károly Főiskola. 2015. október. 22.
- Sáros vármegye nyelvi-felekezeti értelemben vett kontaktus zóna. A Debreceni Egyetem Történész Hallgatók Egyesületének IX. Hallgatói konferenciája. Debrecen 2016. május 2.
- Középeurópa vita 100 éve a Huszadik Században ; Német Középeurópa és a Dunai Egyesült Államok koncepciója Jászi Oszkár gondolkodásában. Domus Café. 2016. július 1.
- Jászi Oszkár minisztériuma és az Északkelet-magyarországi parciális mozgalmak 1918 őszén. TéKa konferencia, Komárno. 2018. május 22-23.
- „Selbständige Zipser Republik” A szepességi németség parciális mozgalma 1918 őszén. 1918: vég és kezdet című nemzetközi régiótörténeti konferencia. Eger. 2018. október 24.

- Sáros vármegye társadalmi- és történettudományi önreprezentációja a dualizmus kései időszakában. XXII. Tavaszi Szél konferencia. Debrecen 2019. 05. 04.
- Az önrendelkezés, mint alternatív út az összeomlás után – Szepes vármegye kísérlete az impériumváltás ellen. Kérészállamok a történelmi Magyarország területén (1918–1921) című konferencia. Budapest. Nemzeti Közszolgálati Egyetem. Eötvös József Kutatóközpont, Közép-Európa Kutatóintézete. 2020. 02. 25.